

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет соціології
кафедра теорії та історії соціології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

"ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ЖІНОК В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ"

Спеціальність: 054 Соціологія
Освітня програма: «Соціологія»
Освітній ступінь: бакалавр
Кваліфікація: бакалавр з соціології

Авторка:
Коток Олександра Ігорівна
студентка 4 курсу

Наукова керівниця:
Червінська Тетяна Григорівна,
кандидатка соціологічних наук, доцентка

Бакалаврська робота допущена до захисту
рішенням кафедри *теорії та історії соціології*

Протокол № _____ від «___» _____ 2025 р.

Зав. кафедри _____ проф. Судаков В. І.

КИЇВ – 2025

Регистрація

номер

дата

підпис лаборанта кафедри

Рекомендовано

до захисту

підпис наукового

керівника

ініціали,

прізвище наукового керівника

Результат захисту

оцінка

дата

захисту

Голова ЕК

підпис

ініціали,

прізвище

Члени ЕК

підпис

ініціали,

прізвище

підпис

ініціали,

прізвище

підпис

ініціали,

прізвище

підпис

ініціали,

прізвище

Секретар ЕК

підпис

ініціали,

прізвище

Зміст

Вступ	4
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження гендерно зумовленого насильства щодо жінок в умовах збройних конфліктів.....	8
1.1. Поняття та сутність гендерно зумовленого насильства	8
1.2. Види насилля проти жінок в умовах збройних конфліктів.....	9
1.3. Міжнародно-правові механізми захисту жертв насильства.....	11
Висновки до розділу 1	13
Розділ 2. Гендерно зумовлене насильство щодо жінок під час війни: соціальні причини, масштаби та наслідки	15
2.1. Соціальні, економічні та політичні чинники гендерно зумовленого насильства щодо жінок.....	15
2.2. Сексуальне насильство у збройних конфліктах як форма гендерно зумовленого насильства: історичний огляд	17
2.3 Соціальні та індивідуальні наслідки гендерованого насильства у контексті війни.....	18
Висновки до розділу 2	20
Розділ 3. Емпіричні дослідження гендерно зумовленого насильства щодо жінок в умовах російсько-української війни	22
3.1. Вторинний аналіз кількісних досліджень гендерованого насильства: динаміка та масштаби до та після повномасштабного вторгнення.....	22
3.2. Особливості проявів гендерно зумовленого насильства в умовах російсько-української війни: експертний погляд.....	25
Висновки до розділу 3	33
Висновки.....	35
Перелік використаних джерел.....	37
Додатки	42
Додаток 1. Гайд глибинного інтерв'ю	42
Додаток 2. Транскрипт глибинного інтерв'ю	44

Вступ

Гендероване та гендерно зумовлене насилля безумовно є гострою та актуальною проблемою у сучасному суспільстві. Згідно з дослідженням ОБСЄ, понад 70% жінок у Східній та Південно-Східній Європі зазнавали певних форм насилля протягом дорослого життя (з 15-ти років), а 45% були жертвами сексуального насилля [New OSCE-led survey, 2019]. Збройна агресія росії проти України, яка стала найбільшим воєнним конфліктом у Європі з часів Другої світової війни, актуалізує дослідження теми гендерно зумовленого насильства

Збройні конфлікти створюють сприятливі умови для насильницьких дій щодо жінок, дітей та інших вразливих груп населення, спричиняючи серйозні порушення прав людини і часто роблять суспільні проблеми більш явними. Руйнування соціальних структур, вимушені переміщення, економічна нестабільність та зміна традиційних гендерних ролей посилюють ризики виникнення гендерно зумовленого насилля (ГЗН) [Ніколаєнко, 2024]. Водночас, попри загострення соціальних проблем через війну, українське суспільство демонструє приклади стійкості й консолідації, активізацію ліберальних рухів та посилення уваги до прав людини. [Povcheva, 2023: p. 54]. Це дає підстави припускати, що українці почали також з більшим осудом ставитися до проявів насилля та проявляти більше співчуття до його жертв. В цьому дослідженні я прагну з'ясувати, як повномасштабне вторгнення росії вплинуло на поширеність гендерно зумовленого насильства щодо жінок і ставлення до нього в українському суспільстві.

Сучасні дослідження в цій темі свідчать про низький рівень обізнаності щодо проблеми ГЗН. В Україні велика частка постраждалих (понад 80%) не звертається по допомогу через страх осуду, недовіру до правоохоронних

органів та відсутність ефективних механізмів захисту [Ніколаєнко, 2024]. У контексті війни, особливо тривожним є поширення психологічного та економічного насилля, які нерідко залишаються непоміченими або ігноруються. Багато жінок, які втратили джерела доходу та підтримку близьких через війну, опиняються в ситуаціях примусової залежності, що підсилює контроль з боку кривдників [Белікова, 2020: с. 5]. Іншою поширеною темою в дискурсі про ГЗН під час збройних конфліктів є використання сексуального насилля як зброї. Наукові праці підкреслюють, що під час збройних конфліктів сексуальне насильство часто використовується як метод контролю, покарання та залякування противника [Baaz, 2013].

У науковій спільноті зростає увага до комплексного підходу в боротьбі з ГЗН, який включає не лише правові та соціальні механізми, але й глибокі зміни в освітніх програмах, спрямованих на подолання стереотипів та формування культури ненасильницької поведінки. Подальші дослідження у цій сфері мають визначальне значення для розробки ефективних стратегій протидії насильству та захисту прав людини в умовах війни.

Актуальність дослідження постає з наявності прогалини в емпіричних дослідженнях проблеми ГЗН в сучасній українській соціальній науці та низької обізнаності щодо цієї проблеми в суспільстві. Війна з росією щодня породжує нові жертви, в тому числі гендерованого насилля, тож значущість дослідження також визначається потребою у розробці ефективних механізмів підтримки постраждалих. Багато людей, які пережили насильство під час війни, стикаються з довготривалими психологічними, соціальними та економічними наслідками, що вимагає системного підходу до їхньої реабілітації та інтеграції в суспільство. Важливим є також аналіз впливу війни на поширення цифрового насильства, економічного примусу та інших

прихованих форм ГЗН [Price, 2012: р. 4-6]. Таким чином, актуальність нашого дослідження полягає в необхідності розгляду ГЗН у контексті війни, аналізу впливу збройного конфлікту на суспільство та пошуку ефективних рішень для захисту постраждалих та запобігання подальшому поширенню насильства.

Проблема: Гендерно зумовлене насильство є однією з найбільш поширених форм порушення прав людини, яка посилюється в умовах війни. Збройні конфлікти загострюють існуючі суспільні проблеми, спричиняючи зростання насильства щодо жінок, дітей та інших вразливих груп. Незважаючи на значну кількість задокументованих випадків сексуального, фізичного, психологічного та економічного насильства, тема ГЗН під час війни залишається недостатньо вивченою, особливо в українському контексті. Окрім того, гендероване насильство досі часто сприймається як окремі злочини або побічний ефект війни, а не як системне явище, яке має глибокі соціальні корені.

Об’єкт: Гендерно зумовлене насильство щодо жінок

Предмет: Гендерно зумовленого насильства щодо жінок в умовах російсько-української війни

Мета: Охарактеризувати вплив повномасштабної російсько-української війни на особливості, динаміку та масштаби гендерно зумовленого насильства щодо жінок.

Завдання:

1. Означити кордони досліджуваної теми, визначивши насилля проти жінок крізь призму гендерно зумовленого насилля.
2. Визначити основні форми та проаналізувати специфіку гендерно зумовленого насильства щодо жінок в умовах збройного конфлікту.

3. Охарактеризувати чинники, які в умовах війни посилюють ризики гендерно зумовленого насильства щодо жінок.
4. Охарактеризувати механізми попередження та протидії ГЗН щодо жінок в умовах російсько-української війни.
5. Проаналізувати зміни у формах гендерно зумовленого насильства щодо жінок під час російсько-української війни
6. Виявити структурні та індивідуальні бар'єри в наданні та отриманні допомоги постраждалими від ГЗН жінками в умовах збройного конфлікту.

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження гендерно зумовленого насильства щодо жінок в умовах збройних конфліктів

1.1. Поняття та сутність гендерно зумовленого насильства

Гендерно зумовлене насильство є однією з найбільш поширених — та, при цьому, найбільш часто ігнорованих — форм порушення прав людини, яка виникає внаслідок нерівності між чоловіками та жінками та зумовлена соціальними, культурними й економічними чинниками. Згідно з визначенням Європейської Комісії, гендерно зумовленим є насильство, спрямоване проти особи через її гендерну належність, або насильство, яке непропорційно впливає на осіб певної статі. Хоча жінки та дівчата є основними жертвами ГЗН, воно також завдає серйозної шкоди сім'ям та громадам [What is gender-based violence, 2024].

Насильство щодо жінок є порушенням прав людини та формою дискримінації і означає всі акти насильства за ознакою статі, які призводять або можуть призвести до фізичної, сексуальної, психологічної та економічної шкоди або страждань жінок. Найбільш поширеними є такі форми насильства стосовно жінок, як «домашнє насильство, сексуальне домагання, зґвалтування, примусовий шлюб, злочини, вчинені в ім'я так званої «честі», каліцтво гені талій» [Журавльова, 2023: с.50]. Хоча визначення Європейської комісії є найпоширенішим в міжнародних відносинах, існують також інші його інтерпретації, в одній з яких ГЗН визначається як насильство чоловіків щодо жінок, інших чоловіків, а також сексуальне насильство щодо дітей. Згідно з цим підходом, до гендерно зумовленого насильства вдаються для пригнічення жінок і дівчат, а також деяких груп чоловіків, використовуючи його як «механізм забезпечення гендерної ієрархії, в якій чоловіки є привілейованими, порівняно з жінками та деякими групами чоловіків, наприклад, геями» [Мацейко, 2021: с. 207].

Найбільш широке розуміння ГЗН передбачає, що «насильство спрямоване проти чоловіка або жінки на основі її/його конкретної ролі в суспільстві та застосовується до жінок, дівчат, чоловіків і хлопців, щоб ствердити та відтворити усталені гендерні ролі і норми» [Альошін, 2017: с. 18]. На структурному рівні гендероване насилля є механізмом встановлення владних відносин між гендерними групами, які Елеонора Скиба у своїй статті називає гендерними режимами [Скиба, 2022: с. 193]. Таке визначення дозволяє нам зрозуміти, що гендерно зумовлене насильство над жінками є частиною ширшої патріархатної системи, яка базується на ієрархії.

1.2. Види насилля проти жінок в умовах збройних конфліктів

Словник Європейського інституту з гендерної рівності вказує на такі форми і види насильства проти жінок та дівчат в умовах збройного конфлікту: «досвід насильства проти жінок та дівчат під час збройного конфлікту, починаючи від фізичного, сексуального і до психологічного насильства, вчиненого державними або недержавними суб'єктами, включаючи вбивства; незаконні страти, тортури чи інші форми жорстокої, нелюдської або такої, що принижує гідність, поведінки; покарання; викрадення; завдання каліцтв; примусове вербування жінок для участі в бойових діях; зґвалтування; сексуальне рабство; сексуальна експлуатація; вимушене зникнення; свавільне затримання, а також примусовий шлюб, проституція, аборт, вагітність і стерилізація» [Словник Європейського інституту, 2021: с.96].

В контексті війни сфери насилля проти жінок можна розподілити на два типи: насилля, вчинене ворогом і насилля, вчинене «своїми». Перша група пояснень не потребує — до неї відносяться абсолютно всі прояви жорстокого поводження з жінками по той бік фронту — цивільними, військовими, полоненими тощо. В той же час, до другого типу відносяться

такі речі як насилля над жінками-військовими, вчинене їхніми побратимами та офіцерами, насилля щодо цивільних жінок в прифронтових містах, вчинене військовими, насилля щодо цивільних жінок вчинене цивільними чоловіками — як незнайомцями, так і близькими людьми, тощо.

Найяскравішим та, мабуть, найжорстокішим прикладом насильства над жінками, що вчиняється ворогом, є сексуальне насильство як інструмент війни. В умовах конфлікту воно набуває масового характеру і часто використовується як інструмент залякування, етнічної «чистки» або психологічного терору. Жінки, дівчата, а іноді й чоловіки стають жертвами зґвалтувань, групових зґвалтувань, сексуального рабства та примусового одруження [Вааз, 2013: р. 127]. Групові зґвалтування та сексуальне рабство є більш поширеними саме в умовах збройного конфлікту [Сексуальне та гендерно зумовлене насильство, 2022]. Сексуальне насильство також є єдиним видом ГЗН, яке визнається у статті 438 «Порушення законів та звичаїв війни» Кримінального кодексу України [Зейналов, 2024].

В умовах тривалого збройного конфлікту другий тип насилля — тобто насилля, вчинене «своїми» — викликає особливу стурбованість, оскільки він не є прямим наслідком воєнних дій противника, а відображає глибші структурні та психологічні проблеми всередині власного суспільства. Цей тип насильства часто замовчується або виправдовується, що лише посилює безкарність і небезпеку для постраждалих. Через послаблення соціальних інститутів і правових механізмів — чи, точніше, через зміщення їхнього фокусу — і зростання терпимості до насилля, індивіди з меншин, маргіналізованих та вразливих груп частіше опиняються під загрозою. Окрім того, що вони страждають від непропорційно великого негативу впливу від війни через дискримінацію [Тіньовий звіт, 2023], суспільна напруга також негативно впливає на загальну кількість насильства в країні [Timmer, 2023: р.

58]. В своїй загальній теорії напруги кримінолог Роберт Агню стверджує, що екстремальні стресові фактори (такі як війна, втрати майна і близьких та переміщення) викликають негативні емоції, особливо гнів і розчарування, які можуть підштовхнути людей до скоєння злочинів як механізму подолання труднощів [Agnew, 1992]. Це все в поєднанні з відносно великою кількістю чоловіків, які після участі в бойових діях можуть страждати від ПТСР, різноманітних розладів або вдаватися до алкоголізму, або які самі пережили насильство, жорстку дисципліну або приниження в армії і нерідко відтворюють ці моделі поведінки щодо підлеглих чи цивільного населення, призводить до збільшення кількості насильства в суспільстві, в тому числі щодо жінок [Singh, 2021].

Особливої уваги також заслуговує насильство щодо жінок-військових, яке часто залишається непоміченим або «виглядає» в патріотичному дискурсі. Жінки на фронті стають об'єктами сексуальних домагань, психологічного тиску, іноді й фізичного насилля з боку побратимів, офіцерів або командирів. Через страх бути дискредитованими, приниженими морально або виключеними з підрозділу, вони рідко звертаються по допомогу, що створює серед їхніх побратимів атмосферу цілковитої безкарності [Невидимий батальйон, 2021: с. 42]

Таким чином, насильство в умовах війни — це не лише атака з боку противника, але й внутрішній соціальний процес, що розгортається в просторі між інституційною слабкістю, травмою та глибоко вкоріненими гендерними ієрархіями.

1.3. Міжнародно-правові механізми захисту жертв насильства

Міжнародне право відіграє ключову роль у захисті жертв гендерного насильства, особливо в умовах збройних конфліктів. Після Другої світової війни міжнародна спільнота розробила низку документів і механізмів,

спрямованих на протидію насильству, забезпечення прав людини та відповідальність за їх порушення. Ці механізми охоплюють як загальні норми міжнародного гуманітарного права, так і спеціалізовані документи з питань прав жінок, захисту від дискримінації та гендерно зумовленого насильства.

Одним із фундаментальних документів є Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) [Конвенція ООН, 1999], яка закріплює право жінок на захист від усіх форм насильства — як у публічному, так і в приватному просторі. У 1992 році Комітет CEDAW прийняв Загальну рекомендацію № 19, в якій чітко окреслюється, що насильство проти жінок є формою дискримінації, яка серйозно обмежує їхні права та свободи [UN Committee, 1992]. Іншим важливим інструментом є Резолюція Ради Безпеки ООН № 1325 “Жінки, мир і безпека”, що вперше визнала непропорційний вплив збройних конфліктів на жінок і закликала до їх активної участі у миротворчих процесах, а також до запобігання сексуальному насильству в умовах війни [United Nations, 2000]. Подальші Резолюції — № 1820, 1888, 1960, 2106 та інші — розвинули цю ініціативу, зокрема через запровадження механізмів моніторингу, розслідування та притягнення до відповідальності за сексуальне насильство в конфліктах. У сфері міжнародного гуманітарного права Женевські конвенції 1949 року та їхні Додаткові протоколи встановлюють особливий захист для жінок під час війни, включаючи заборону зґвалтувань, примусу до проституції та інших форм сексуального насильства [Основні Положення Женевських Конвенцій, 2023: с. 66]. Ці дії кваліфікуються як воєнні злочини, а в деяких випадках — як злочини проти людяності або геноцид. Значну роль у притягненні винних до відповідальності відіграє Міжнародний кримінальний суд (МКС), заснований на підставі Римського статуту 1998 року. Тоді, вперше в історії міжнародного права, сексуальне насильство було прямо включене до

переліку злочинів, за які передбачена кримінальна відповідальність. Прецедентною стала справа проти Жан-П'єра Бемба (Республіка Конго), де сексуальне насильство визнали елементом воєнного злочину. На регіональному рівні вагоме значення має Стамбульська конвенція (2011) — Конвенція Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству. Документ закріплює обов'язки держав у сфері профілактики, захисту, переслідування та впровадження комплексної політики протидії насильству. Україна підписала конвенцію в 2011 році, а ратифікувала її лише у 2022 році, що стало важливим кроком у контексті її інтеграції в європейський простір прав людини.

Висновки до розділу 1

Цей розділ дозволив окреслити складну, багаторівневу природу гендерно зумовленого насильства, особливо в контексті збройних конфліктів, де це явище набуває найжорстокіших і водночас найбільш замовчуваних форм. ГЗН є не лише порушенням прав людини, а й інструментом відтворення патріархального порядку, який базується на ієрархії, підпорядкуванні та збереженні влади однієї гендерної групи над іншими. Воно має системний характер і проявляється як у приватному, так і в публічному житті — особливо загострюючись у кризових умовах, таких як війна. У контексті збройного конфлікту насильство щодо жінок проявляється у двох основних формах: з боку противника (через воєнні злочини, такі як зґвалтування, сексуальне рабство, примусовий шлюб) та з боку «своїх» (включаючи сексуальні домагання, домашнє насильство, або насильство в армії з боку побратимів та командирів). Окрему роль у захисті прав жінок і боротьбі з ГЗН відіграє система міжнародного права. Механізми, створені на основі Женевських конвенцій, Конвенції CEDAW, Резолюцій Ради Безпеки ООН, Стамбульської конвенції та Римського статуту, закріплюють заборону

гендерного насильства та встановлюють міжнародну відповідальність за його вчинення.

Проте ефективність цих механізмів залежить не лише від їх наявності, а й від політичної волі держав, рівня правової культури, а також наявності ресурсів і механізмів правозастосування. Таким чином, ГЗН у контексті збройного конфлікту — це не лише наслідок військових дій, а глибоко вкорінене соціальне явище, що вимагає комплексного підходу до дослідження та протидії. Ефективне реагування на нього потребує не лише міжнародно-правових зусиль, але й трансформації внутрішніх суспільних структур, культури безкарності та дискримінаційних норм, які продовжують відтворювати гендерну нерівність навіть у мирний час.

Розділ 2. Гендерно зумовлене насильство щодо жінок під час війни: соціальні причини, масштаби та наслідки

2.1. Соціальні, економічні та політичні чинники гендерно зумовленого насильства щодо жінок

Звісно ж, гендероване насилля у воєнний час не виникає у вакуумі. Йому сприяють ціла низка соціальних, економічних та політичних факторів. Соціальними чинниками, які зумовлюють саму можливість гендерованого насилля є патріархат та гендерна нерівність. У багатьох суспільствах, особливо у зонах конфлікту, жінки сприймаються як «власність» чоловіків або громади. Це полегшує легітимацію насильства над ними в умовах зламу соціального порядку. Разом з цим, жертви насилля зазнають стигматизації і у постконфліктних суспільствах; вони часто опиняються в ізоляції та маргіналізуються. Такі тенденції були присутні під час більш ніж одного воєнного конфлікту [Murray, 2018]. Соціальна ізоляція, спричинена як воєнним станом, так і контролем з боку аб'юзера, часто унеможлиблює звернення по допомогу до правоохоронних органів або соціальних служб. У результаті жертви насильства залишаються позбавленими механізмів самозахисту.

До економічних чинників, що впливають на поширеність насилля щодо жінок під час війни, відносяться бідність, безробіття та руйнування економічної інфраструктури. В зоні бойових дій жінки часто виявляються змушеними вдаватися до проституції, обмінюючи сексуальні послуги на їжу чи безпеку; серед решти населення стає більш поширеною торгівля людьми — жінки, змушені виїжджати закордон на заробітки, стикаються з загрозою викрадення та трафікінгу. Також втрата роботи, житла та засобів до існування створює умови, в яких жінки та діти опиняються перед загрозою

насилля з боку партнера, батьків чи інших людей, від яких вони матеріально залежні. До прикладу, дослідження, проведене Інститутом політики для жінок (IWPR), показало, що 74% жінок, які пережили насильство, залишалися з аб'юзером через економічні причини [DuMonthier, 2016]. Окрім прямого, економічні чинники мають також опосередкований вплив на рівень насилля в суспільстві, в тому числі насилля проти жінок. Під час кризи, спричиненої війною, зростає безробіття, знижуються доходи населення, втрачається стабільність житлових умов. У таких обставинах рівень стресу в родинях зростає, що може провокувати агресивну поведінку з боку членів сім'ї, насамперед чоловіків. Жінки, особливо з дітьми, часто втрачають економічну автономію та змушені залежати від партнера, що унеможлиблює вихід із насильницьких стосунків [Schneider, 2016: p. 15].

З політичної точки зору, насильство, в тому числі гендероване, може бути активно застосоване як зброя або пасивно допущене. Як вже було зазначено, в умовах війни деякі збройні угруповання відкрито застосовують сексуальне насильство як інструмент залякування цивільного населення або етнічної чистки [Baaz, 2013]. Крім того, мовчазна згода або бездіяльність державних і міжнародних інституцій щодо сексуального насильства у збройних конфліктах фактично легітимізує його як "побічний ефект" війни. Унаслідок цього жертви часто залишаються без доступу до правосуддя, реабілітації та суспільного визнання свого досвіду. Це, у свою чергу, відтворює коло насильства: від заперечення до толерування, від толерування – до повторення.

2.2. Сексуальне насильство у збройних конфліктах як форма гендерно зумовленого насильства: історичний огляд

Гендерно зумовлене насильство у воєнний час має глибоке історичне коріння і проявляється в різних формах, від індивідуальних актів до системного та масового застосування насильства – передусім сексуального – як воєнної стратегії. Історичний досвід свідчить, що зґвалтування, сексуальне рабство, примус до проституції та інші форми насильства над жінками і дівчатами використовувалися не лише як «побічний ефект» конфліктів, а й як спосіб залякування, приниження та знищення противника. В той же час, як бачимо, саме сексуальне насильство є найбільш задокументованим і саме на нього найчастіше звертають увагу в дослідженнях. Сексуальне насильство пов'язане з конфліктом (СНПК) є основною формою гендерно зумовленого насильства що застосовується ворогом проти жінок. До нього відносять зґвалтування, сексуальне рабство, примушування до проституції, примусової вагітності, примусового аборту, примусової стерилізації, примусового шлюбу, примусового оголення та інших форм сексуального насильства. Абсолютно в усіх відомих збройних конфліктах частка жінок та дівчат серед постраждалих від СНПК є непропорційно великою [Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, 2022].

Одним із найбільш задокументованих прикладів є так звана система «жінок для втіхи» («comfort women»), організована Японською імперією під час Другої світової війни. За різними оцінками, від 80 000 до 200 000 жінок — переважно з Кореї, Китаю, Філіппін — були примусово втягнуті до сексуального рабства для обслуговування японських військових. Свідчення тих, хто вижив, демонструють системність злочину та відсутність покарання більшості винних [Yoshiaki, 2002]. Окрім жінок з окупованих територій, до

так званих «станцій втіхи» залучалися і японки. На папері законодавство передбачало саме добровільну участь жінок, а насправді жінок та навіть дівчат примушували до сексуального рабства, тримаючи при цьому в нелюдських умовах без доступу до їжі та будь-якого захисту від захворювань, що передаються статевим шляхом.

Іншим прикладом є масові зґвалтування, які супроводжували наступ Червоної армії на Берлін у 1945 році. За даними дослідниці Міріам Гебгард, до 2 мільйонів жінок на території Східної Європи стали жертвами сексуального насильства з боку радянських солдатів [Gebhardt, 2015: p. 168]. Це відбувалося у межах розуміння війни як тотальної, де цивільне населення вважалося частиною ворога.

Ще одним яскравим прикладом є війна в Боснії та Герцеговини (1992–1995), де сексуальне насильство застосовувалося як інструмент етнічної чистки. У місті Фоча були створені табори, де боснійських мусульманок утримували для багаторазового зґвалтування. Близько 20 000 жінок були зґвалтовані під час конфлікту. Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії визнав ці злочини воєнними [Lives Blown Apart, 2004: p.40].

Таким чином, історичний аналіз, так само, як і теоретичні підходи, демонструє, що гендерно зумовлене – а саме сексуальне насильство над жінками – це не випадковий епізод воєн, а систематична практика, що вимагає юридичної і моральної оцінки.

2.3 Соціальні та індивідуальні наслідки гендерованого насильства у контексті війни

Як і будь-які випадки насилля, насилля під час війни залишає тривалі сліди у житті постраждалих – фізичні, психоемоційні, соціальні. Всім відомі

фізичні наслідки сексуального насильства – багато жінок, які зазнали зґвалтування, стикаються з травмами статевих органів, зараженням ВІЛ/СНІДом, венеричними хворобами, а також небажаною вагітністю. Остання також призводить або до репродуктивного тиску від держави (у випадку заборони абортів на легальному рівні) та родичів (які можуть тиснути з метою змусити або народити, або позбавитись дитини) або до поглиблення соціальної ізоляції, адже дитина від ворога може сприйматися як ще більше безчестя, аніж статевий зв'язок з ним. Також жорстоке поводження під час зґвалтувань часто супроводжується побиттям, катуванням, що призводить до перманентних ушкоджень. Найпоширенішою формою психологічної реакції на травму є ПТСР — посттравматичний стресовий розлад [Bryant, 2019], що виявляється у формі безсоння, нападів паніки, спалахів агресії, депресії. В багатьох традиційних суспільствах постраждалі втрачають соціальний статус, підтримку сім'ї, а іноді — і право на опіку над дітьми.

Такі глибокі психофізичні травми не обмежуються лише періодом безпосереднього насильства. Вони мають довготривалий і, у багатьох випадках, незворотний характер. Більшість постраждалих перебувають у стані хронічної тривоги та гіперзбудженості, уникають нагадувань про пережиту травму, що ускладнює їхнє соціальне функціонування, адаптацію та професійну реінтеграцію [Steel, 2009].

Особливо складними є випадки, коли насильство здійснюється у присутності родичів, дітей або ж супроводжується демонстративним приниженням. Це призводить до формування складних форм ПТСР, включаючи комплексну травму, яка характеризується емоційним онімінням, втратою здатності до довіри, почуттям провини, сорому, а також тривалим відчуттям безпорадності [Herman, 1997]. Такі наслідки часто залишаються

невидимими для суспільства, але мають глибокий вплив на всі сфери життя постраждалої особи: від стосунків до здатності реалізовувати себе в соціальному чи професійному середовищі.

Крім того, варто звернути увагу на вторинну віктимізацію, яку переживають жінки внаслідок реакції суспільства. Замість підтримки вони часто стикаються зі звинуваченням, недовірою або замовчуванням власного досвіду. Це є серйозним бар'єром на шляху до реабілітації, оскільки змушує жертву «замикатися» у травматичному досвіді, відмовлятися від допомоги та формувати деструктивні копінг-стратегії [Campbell, 1999].

Таким чином, насильство у воєнних умовах є не лише актом тілесної агресії, а й інструментом глибокої психологічної та соціальної деструкції, що має наслідки далеко за межами моменту його вчинення. Воно впливає не лише на жертву, а й на загальну тканину суспільства, відтворюючи цикли травми та передаючи їх між поколіннями.

Висновки до розділу 2

Аналіз гендерно зумовленого насильства у контексті збройних конфліктів засвідчив його системний, а не випадковий характер. Усі розглянуті фактори – соціальні, економічні, політичні – взаємодіють у спосіб, який перетворює жіноче тіло на арену війни, простір демонстрації влади та інструмент колективного приниження. Історичні приклади – від "жінок для втіхи" у Другій світовій війні до згвалтувань у Боснії – доводять, що сексуальне насильство часто є організованою воєнною тактикою, а не хаотичним наслідком бойових дій. При цьому держави і міжнародні інституції довгий час замовчували або легітимізували цю форму насильства, що сприяло її відтворенню. Наслідки сексуального насильства мають багатовимірний характер: від тілесної шкоди – до глибоких психологічних та соціальних травм, які зберігаються роками і впливають на цілі спільноти.

Навіть після завершення конфлікту жінки стикаються з повторною віктимізацією, замовчуванням і браком правосуддя.

Таким чином, сексуальне насильство під час війни – це не лише порушення прав людини, а й глибока суспільна криза, яка вимагає цілісної реакції: правової, соціальної, психологічної та політичної. Усвідомлення масштабів і причин цієї проблеми є передумовою для створення ефективних механізмів запобігання та подолання наслідків воєнного ГЗН.

Розділ 3. Емпіричні дослідження гендерно зумовленого насильства щодо жінок в умовах російсько-української війни

3.1. Вторинний аналіз кількісних досліджень гендерованого насильства: динаміка та масштаби до та після повномасштабного вторгнення

Ще до початку повномасштабного вторгнення насильство проти жінок в Україні було поширеним явищем. Домашнє насильство, зокрема з боку інтимного партнера є найрозповсюдженішим з видів насильства, якого зазнають жінки [Рівність заради демократії, 2006]. Кількість офіційно зареєстрованих звернень про домашнє насильство поступово зростала, проте є всі підстави вважати, що це відображало не лише збільшення реальних випадків, а і певне посилення обізнаності, впровадження законодавчих змін і появу мобільних груп реагування на такі випадки. У статті «Годі терпіти: усе про гендерне насильство проти жінок» Тамара Марценюк показує, що на відміну від інших видів (фізичного, психологічного та економічного), сексуальне насильство в цей період залишалося вкрай табуйованим. Більшість жінок не зверталися по допомогу навіть у тяжких випадках зґвалтувань у межах сім'ї через страх осуду, відсутність довіри до поліції, недостатній рівень розуміння власних прав. Симптоматично, що в офіційній статистиці 2010 року не було зафіксовано жодного випадку сексуального насильства в сім'ї серед тих, хто перебували на профілактичному обліку в МВС – тобто система просто не мала механізмів для виявлення цієї форми насильства [Марценюк, 2018].

Повномасштабна війна загострила, ускладнила і трансформувала прояви ГЗН. Одночасно з цим вона вивела проблему на новий рівень суспільного усвідомлення. Згідно з дослідженнями Ла Страда – Україна [Мобілізація зусиль, 2023], ЮрФем [Гендерний вимір війни, 2023] та ГО

«Дівчата» [Гендерно обумовлене насильство, 2024], за останні роки ГЗН набуло нових форм і контекстів, залишаючись надзвичайно поширеним. В межах цього дослідження особливу увагу було приділено саме виокремленню змін, пов'язаних із повномасштабною війною — як у формах насильства, так і в доступі до допомоги, бар'єрах звернення, досвіді жінок, що пережили насильство, та оцінці потреб.

За результатами аналізу звітів досліджень, найлегше людям було виявити випадки фізичного та сексуального насильства, в той час як економічне та, особливо, психологічне, часто лишалися непоміченими. При цьому учасники дослідження (як жінки, так і чоловіки) одностайно зазначають зростання кількості саме психологічного насильства, що пов'язане як із загальним психологічним виснаженням на тлі війни, так і з поширенням інформації про цю форму насильства. Люди почали частіше його розпізнавати, говорити про нього відкрито, що водночас є свідченням і зростання рівня насильства, і підвищення його видимості в публічному просторі. Це часто перша ланка, яка передує фізичному чи економічному насильству. Війна, втрата роботи, переміщення, інфляція та залежність жінок від партнерів також активізували економічне насильство. Це виявляється в тотальному контролі за фінансами, обмеженні доступу до ресурсів, забороні працювати чи навчатися. Учасниці розповідали, що такі форми насильства стали нормалізованими в умовах спільної економічної нестабільності, і часто не сприймаються як насильство, а натомість – як частина побуту.

Також присутнє зростання ризиків сексуального насильства, яке в умовах війни набуває нових контекстів – окупація, військові, притулки для переселенців, транзитні зони. При цьому багато жінок не звертаються по допомогу через страх, стигму чи недовіру до системи. Лише 20% тих, хто зазнав сексуального насильства, отримали належну медичну допомогу. У

звіті ООН вказано, що щонайменше 15% українок повідомили про сексуальне насильство з боку російських військових [Гендерно обумовлене насильство, 2024]. Крім того, окремі випадки цього виду насильства пов'язані зі зловживанням владою у військових частинах, в ситуаціях евакуації чи гуманітарної допомоги.

Як вже було вказано, більшість гендерно зумовленого насильства відбувається саме вдома — за даними дослідження від «Ла Страда», 75,5% респонденток зазнавали домашнього насильства ще до повномасштабного вторгнення — і війна стала непрямим, але потужним каталізатором агресії в сім'ї. 53% вказали, що з початком повномасштабного вторгнення ситуація у них вдома почала загострюватися. Респондентки активно звертали увагу на такі чинники, як ПТСР, дорікання з боку чоловіків через те, що жінки не є військовозобов'язаними, сім'ї у розлуці, втрату роботи, доходу, житла [Мобілізація зусиль, 2023].

Звіти досліджень [Мобілізація зусиль, 2023; Гендерний вимір війни, 2023; Гендерно обумовлене насильство, 2024] демонструють, що до найбільш виражених нових груп, що мають ризик виникнення ГЗН можна віднести військові частини та мобілізованих чоловіків; внутрішньо переміщених осіб, особливо тих, що втратили житло; підлітків, особливо тих, які лишилися без уваги батьків чи опікунів; жінок-військовослужбовиць, які зіштовхуються з дискримінацією, сексуальними домаганнями та необхідністю "заслужувати" на право бути у війську, а також людей на окупованих територіях України.

Дані свідчать, що хоча кількість звернень постраждалих від насильства по допомогу загалом зросла, це не завжди означає, що насильства стало більше — у багатьох випадках це результат зростання обізнаності та доступності допомоги в окремих регіонах [Гендерно обумовлене насильство,

2024]. Однак у зоні бойових дій, у малих громадах і серед внутрішньо переміщених осіб кількість звернень залишається значно нижчою за кількість випадків насильства. Провідними бар'єрами, що перешкоджають зверненню по допомогу серед постраждалих від гендерно зумовленого насильства залишаються страх, сором, фінансова залежність, стигма, а також переконання, що «нічого не зміниться» [Гендерно обумовлене насильство, 2024].

Проаналізовані емпіричні дані свідчать, що війна в Україні істотно трансформувала характер, обставини та масштаби гендерно зумовленого насильства щодо жінок. Вона поглибила системні проблеми – економічну вразливість, слабкість системи підтримки, стигматизацію постраждалих – і водночас підштовхнула суспільство до нового погляду на проблему ГЗН. Жінки та молодь стали уважнішими до ознак насильства, однак допомоги досі бракує. Тому подолання насильства в умовах війни – це не лише про індивідуальну роботу з постраждалими, а про системне втручання, що поєднує безпеку, житло, правовий захист і психологічну підтримку.

3.2. Особливості проявів гендерно зумовленого насильства в умовах російсько-української війни: експертний погляд

Для емпіричної частини цієї роботи мною було обрано експертні інтерв'ю з працівницями організацій, що надають послуги постраждалим від насильства. Це дозволило отримати більш глибоке розуміння контексту, адже працівниці цих організацій мають об'ємний досвід роботи з жінками, які пережили насильство, тому можуть надати цінну інформацію про зміни в масштабах, формах і динаміці насильства в умовах війни. На відміну від індивідуальних свідчень постраждалих, експертки мають ширший огляд ситуації — вони бачать закономірності, типові кейси, зростання або

зменшення кількості звернень, зміни в характері насильства (наприклад, зростання сексуального насильства в умовах окупації або насильства з боку військових). Також важливо було врахувати етичну сторону питання – інтерв'ю з самими постраждалими можуть завдавати ретравматизації або бути етично та морально складними, тоді як опитування фахівців дозволяє отримати інформацію, не ставлячи під ризик безпеку, добробут чи психіку постраждалих.

Окрім того, фахівці можуть вказати на слабкі місця в системі підтримки, які особливо загострилися під час війни, розповісти, як війна вплинула на можливості допомоги: чи зруйновано притулки, чи є дефіцит кадрів, медикаментів, правової підтримки, тощо, а також допомогти сформулювати рекомендації для політики й практики.

Такі інтерв'ю дали структуроване, досвідчене і безпечне джерело інформації, яке суттєво підсилює аналіз впливу війни на генероване насильство щодо жінок. Вони допомогли поєднати кількісні тенденції з якісним розумінням, що критично важливо для формування ефективних рішень.

Об'єкт: Гендерно зумовлене насильство щодо жінок в умовах повномасштабної війни в Україні.

Предмет: Особливості прояву, динаміка та виклики у реагуванні на гендерно зумовлене насильство в період війни, зокрема з точки зору досвіду фахівців та фахівчинь, які надають допомогу постраждалим.

Мета: Охарактеризувати особливості прояву, динаміку та виклики, пов'язані з ГЗН щодо жінок в умовах російсько-української війни

Завдання:

1. Виявити зміни у формах, масштабах та динаміці гендерно зумовленого насильства в умовах війни.

2. Проаналізувати досвід фахівців, що надають допомогу постраждалим від ГЗН, з метою виявлення типових ситуацій, нових викликів та особливостей динаміки звернень по допомогу.
3. Встановити основні проблеми, з якими стикаються організації, що працюють у сфері протидії ГЗН.
4. З'ясувати, як змінилася мотивація жінок звертатися по допомогу, зокрема в умовах зростання обізнаності, зменшення стигматизації та трансформації суспільного дискурсу щодо насильства.

Критерії відбору експертом (табл.1): робота в громадській організації, спрямованій на допомогу жінкам або боротьбу з насильством; досвід від чотирьох років (тобто з часу до повномасштабного вторгнення); прямий контакт з жінками, що постраждали від насилля.

Таблиця 1.

№	Організація	Професія/посада
1.	Дівчата	Кейс-менеджерка
2.	ЛаСтрада	Консультантка національної гарячої лінії з питань попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації
3.	Марш Жінок	Координаторка юридичної служби
4.	Happy Monday	Лідерка напряму з економічно посиленій жінок в платформі з розвитку кар'єри
5.	Jurfem/ЮрФем	Юристка-аналітикиня аналітичного центру

Опис збору інформації: було проведено 5 напівструктурованих інтерв'ю в онлайн-форматі, тривалістю близько 45 хвилин. Ключові теми — основні форми насилля та зміни в їхніх проявах, доступність кризових центрів та шелтерів, бар'єри при зверненні по допомогу і її наданні.

Зміни у видах і формах насилля

Експертки вказують, що війна не лише поглибила вже наявні форми насильства щодо жінок, але й змінила їхню динаміку та частоту. Психологічне насилля, згідно з їхнім досвідом, є найбільш поширеним і притаманне майже усім випадкам насилля щодо жінок: *«Найчастіше ми працюємо з психологічною складовою насильства, яка є базисом для інших форм»*. Повномасштабне вторгнення (а також локдаун через COVID-19) призвело до значного зростання частки справ, пов'язаних з цим видом насилля (від 78% в 2019 до 96% у 2024). Водночас, за останні роки також покращилась спроможність фіксувати такі випадки. Інтерв'юерки погодилися, що зростання кількості звернень по допомогу пов'язане не лише зі збільшенням випадків насилля в країні, але й з вищою обізнаністю та меншим соціальним тиском на постраждалих. Не дивлячись на те, що саме сексуальне насилля є найбільш обговорюваною формою ГЗН, опитані експертки повідомили, що з ним стикаються найменше: *«Сексуальне насильство зустрілося лише в одній справі [протягом 2024 року], і навіть там дії були кваліфіковані в межах психологічного насильства, а не за окремими статтями ККУ. Це свідчить про проблеми з ідентифікацією і доведенням сексуалізованого насильства у контексті домашніх відносин»*. Але зазначають, що час від часу є звернення щодо сексуального насилля від людей з окупованих територій і що загалом кількість звернень щодо цього виду насилля збільшилася — *«Можливо ще додалися, додався деякий відсоток звернення, які стосуються сексуального насильства. Це*

стосується не тільки жінок, це стосується хлопців та чоловіків, оскільки ми говоримо про війну, яка триває в країні, і такі випадки, вони також здійснювалися з боку військових країни-агресора. І, відповідно, з такими випадками до нас також зверталися не тільки жінки і дівчата, але хлопці і чоловіки, які постраждали від цієї форми насильства». Загалом прослідковуються одночасно тенденції як до збільшення кількості насильства, що вчиняється щодо жінок, так і до меншої стигматизації жертв та покращення механізмів їхнього захисту. Це відслідковується через збільшення відсотка тих, хто звертається за допомогою й різноманіття категорій людей, які це роблять.

Іншим важливим аспектом є те, що багато людей – передусім жінок, дітей та літніх людей – опинилися в умовах економічної залежності: від партнера, батьків, дітей. Це посилює ризики психологічного та економічного насилля, ізоляції під видом турботи. Так, слова експерток підтвердили, як те, що економічна залежність є потужним фактором, що сприяє насильству, так і те, що його каталізатором може стати стресова атмосфера, що панує в суспільстві: *«Під час пандемії кількість справ про домашнє насильство значно зросла. У 2020 році зареєстрували 1179 справ (зростання з 321 у 2019 році), що може бути пов'язано з ізоляцією, фінансовими труднощами та стресом від локдаунів. У 2021 році кількість справ досягла 1654, що свідчить про те, що соціальні наслідки пандемії тривали навіть після пом'якшення обмежень. ... У 2022 році кількість справ зменшилася до 1080, що можна пояснити евакуацією населення з небезпечних регіонів, перевантаженням судової системи та зміною фокусу суспільства на питання виживання під час війни. У 2023 та 2024 році кількість справ знову зросла до 1688 та 1778, що може свідчити про повернення до правових процесів у більш стабільних регіонах».*

Всі ці зміни демонструють вплив (як негативний, так і позитивний) факторів, описаних в теоретичній частині – стресу, економічних труднощів, доступу до механізмів допомоги, соціальної згуртованості і нетерпимості до насильства.

Динаміка звернень: кількість і мотивація

В загальній картині, що вимальовується з відповідей респонденток, можна прослідкувати падіння кількості звернень за допомогою через насилля на початку повномасштабного вторгнення, але збільшення одразу після того, як вщухли панічні настрої суспільства. Свідчення експерток з цього питання розходяться. Частина з них вказує, що кількість звернень до їхньої організації значно зросла, пов'язуючи це не лише зі збільшенням випадків насилля, а й зі зростанням обізнаності в суспільстві й активізацією діяльності державних установ та громадських організацій з протидії гендерно зумовленому насильству. *«Так, насправді багато так вплинула і ситуація, яка в нас є в країні. ... Але і збільшення так зросло у зв'язку з тим, що громадський сектор і державний сектор починають активно працювати. І там багато є інформаційної обізнаності для людей, що це таке, як це ідентифікувати, чому не варто мовчати, що це не окей жити в насильстві. Кожна людина має право жити без насильства і взагалі на вибір — той чи інший». Це стосується і сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом: «І тут важливо розуміти: ці історії з'явилися не тому, що насильства стало більше саме в 2024-му, а тому що жінки почали наважуватися говорити, іноді – лише через рік або більше після пережитої події. Це дуже типовий патерн для випадків сексуального насильства – коли травма "мовчить", поки з'являється відчуття безпеки або довіри до тих, хто може допомогти».*

В той же час експертки з організацій, створених давніше, вважають, що вони продовжують працювати в звичному режимі: *«Організація була такою*

популярною саме з цих напрямків роботи та інших напрямків роботи завжди. Тому сказати, що до нас зверталися взагалі в Україні є і багато інших ресурсів, до яких можуть звертатися постраждалі від домашнього насильства. Це і гаряча лінія державна, яка існує на рівні держави, де також надаються відповідні консультації. Це також і ряд громадських організацій, які надають відповідну допомогу тим, хто опинився в ситуації домашнього насильства. Тому ми, в принципі, працювали в своєму звичному режимі».

Загалом експертки вважають важливим поширення інформації про свої організації та про інші способи захисту і боротьби з домашнім та гендерно-зумовленим насиллям. Вони закликають інформувати про це так багато людей, як можливо, з метою убезпечити їх від насильства.

Бар'єри в наданні допомоги

Ми вже побачили, як війна вплинула на готовність постраждалих звертатися за допомогою. Чи не більший вплив вона мала й на можливості різних організацій її надавати. Одна з проблем, яку зазначали експертки – переповненість кризових центрів та шелтерів. Через велику кількість внутрішньо-переміщених осіб, коли жінки звертаються з потребою в прихистку, вільних місць може просто не бути. Особливо коли є потреба у виключно жіночому житлі. Також великою проблемою є нестача фінансування. Після припинення роботи окремих американських програм підтримки, деякі сфери – такі як постійне юридичне супроводження чи залучення психологів – опинилися під загрозою. Емоційне вигорання і нестача спеціалістів є ще одним викликом, з яким стикаються організації, що допомагають постраждалим від насилля. Постійна робота з сенситивними та психологічно важкими темами забирає дуже багато емоційного ресурсу. Це

серйозне навантаження і спеціалісти в цій сфері потребують набагато більше часу на відновлення, аніж вони мають.

Відсутність світла та зв'язку теж впливає на можливість якісно надавати допомогу: *«Іноді ми отримуємо відповіді на запити за кілька тижнів – і вже сам факт того, що постраждала вийшла на зв'язок, є перемогою».*

Не вистачає також кооперації між організаціями – спеціалістки вважають проблемою наявність конкуруючих організацій, які надають одні й ті самі послуги, та їхнє небажання співпрацювати. З їхнього досвіду, це призводить до того, що люди плутаються і не знають, куди звернутися за необхідною допомогою й в результаті не звертаються ні до кого. Подібна проблема з'являється і при співпраці з державними органами: вони погоджуються співпрацювати лише за умови, що виступатимуть офіційним партнером. Однак є урядові органи, які не бажають брати участь у спільному проєкті та наполягають на участі тільки однієї сторони.

Діяльність державних організацій у боротьбі з гендерно зумовленим насильством

Від опитаних експерток ми дізналися, що у відповідь на поширеність гендерно зумовленого насильства в Україні, держава здійснює комплекс заходів правового, організаційного та інформаційного характеру. Важливим досягненням стало впровадження спеціального законодавства, зокрема, Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також статті 126-1 Кримінального кодексу України, яка кваліфікує систематичне домашнє насильство як кримінальний злочин. Це дозволило фіксувати не лише фізичне, але й психологічне, економічне та сексуальне насильство в правовому полі.

Органи Національної поліції, соціальні служби, центри безоплатної правової допомоги активно залучаються до реагування на звернення постраждалих осіб. Відбувається реформування системи первинного реагування, підвищення кваліфікації фахівців та впровадження стандартів надання першої психологічної допомоги.

Значна увага приділяється створенню кризових кімнат, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, гарячих ліній, центрів життєстійкості та механізмів кейс-менеджменту, що дозволяє впроваджувати індивідуалізований підхід до кожної постраждалої особи. Особливістю такого підходу є побудова плану безпеки, оцінка ризиків, співпраця з різними надавачами послуг і орієнтація на підвищення самозарадності клієнтки.

Налагоджується співпраця з Офісом віцепрем'єр-міністерки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, Міністерством економіки, Міністерством соціальної політики та іншими профільними структурами. Уряди регіонального рівня залучаються як інформаційні партнери в реалізації профілактичних кампаній і поширенні інформації серед населення.

Висновки до розділу 3

Гендерно зумовлене насильство під час війни є складним і багатогранним явищем, яке набуває нових форм та масштабів у контексті війни росії проти України. Емпіричні дані свідчать про зростання психологічного, сексуального та економічного насильства, що значно ускладнює становище жінок у зонах конфлікту, на окупованих територіях та серед внутрішньо переміщених осіб.

Війна поглибила системні проблеми, такі як економічна залежність, стигматизація постраждалих і слабкість інфраструктури підтримки. Водночас, завдяки зростанню обізнаності спільноти та активізації громадських і державних організацій, кількість звернень по допомогу від

різних видів насильства зростає, що свідчить про важливість інформаційних кампаній і збільшення доступності самої допомоги.

Зусилля державних органів та громадських організацій спрямовані на створення кризових кімнат, мобільних бригад, гарячих ліній та впровадження індивідуалізованого кейс-менеджменту. Проте, значними викликами залишаються переповненість притулків, нестача фінансування, емоційне вигорання спеціалістів і відсутність ефективної координації між організаціями.

Подолання гендерно зумовленого насильства в умовах війни потребує системного підходу, який включає не лише безпосередню роботу з постраждалими, але й реформування наявних інституцій, зміцнення правового захисту та розвиток ефективних механізмів підтримки. Лише за умови цілісного підходу можна зменшити масштаби насильства та забезпечити реабілітацію постраждалих.

Висновки

В межах дослідження було чітко визначено, що гендерно зумовлене насильство щодо жінок в умовах збройних конфліктів не є випадковим чи побічним явищем, а становить систематичну практику, глибоко вкорінену в соціокультурних нормах, стереотипах і патріархатних структурах. Воно базується на існуючих гендерних режимах, які в мирний час обмежують права жінок, а в умовах війни трансформуються в особливо жорстокі форми насильства. Таке насильство часто використовується як інструмент залякування, руйнування соціальної єдності, приниження гідності жінок та встановлення над ними контролю.

У контексті російсько-української війни, гендерно зумовлене насильство набуває нових форм та масштабів. Емпіричні дані свідчать про зростання психологічного, сексуального й економічного насильства, особливо в зонах активних бойових дій, на окупованих територіях і серед внутрішньо переміщених осіб. Війна також загострила такі системні проблеми, як економічна залежність жінок, стигматизація постраждалих, слабкість інфраструктури підтримки та недостатній рівень правового захисту.

Жінки зазнають насильства не лише з боку ворога, а й у власному соціальному середовищі, зокрема внаслідок руйнування традиційних соціальних зв'язків, психологічного тиску та безкарності. Чинниками, що посилюють насильство, виступають як безпосередні умови війни, так і посттравматичні переживання, соціальна ізоляція, економічна нестабільність і слабкість соціальних інституцій.

Водночас, активізація державних та громадських ініціатив сприяє створенню системи підтримки: відкриваються кризові центри, діють мобільні бригади, гарячі лінії та кейс-менеджмент. Зросла кількість звернень за

допомогою, що свідчить про підвищення обізнаності населення та важливість інформаційно-просвітницьких кампаній. Проте викликами залишаються недостатнє фінансування, перевантаження системи допомоги, емоційне вигорання працівників і слабка координація між структурами які надають гуманітарну, правову та психологічну допомогу постраждалим.

Подолання гендерно зумовленого насильства в умовах війни потребує цілісного підходу, який включає:

1. Чітке розуміння природи цього явища як структурного, а не індивідуального;
2. Визначення та моніторинг основних форм гендерно зумовленого насильства в умовах конфлікту;
3. Врахування чинників, які впливають на вразливість до ГЗН жінок і дітей у родинах та суспільстві загалом;
4. Розвиток ефективних механізмів запобігання насильству та захисту постраждалих, з опорою на міжнародні стандарти та досвід.

Лише системні, міжсекторальні заходи, які поєднують інституційні реформи, правозахисну діяльність, соціальну підтримку та зміну культурних установок, можуть зменшити масштаби насильства та забезпечити реальну безпеку й гідність для жінок у сучасному українському суспільстві.

Перелік використаних джерел

1. Альохін А., Кириченко С., Кориневич А. Війна без правил: гендерно-обумовлене насильство, пов'язане зі збройним конфліктом на сході України. Київ: ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив», 2017. 216 с.
2. Белікова Ю.В. Дослідження потреб постраждалих від насильства: звіт за результатами якісного дослідження. Дніпро, 2020. 26 с.
3. Гендерний вимір війни: результати аналітичного дослідження. Аналітичний центр асоціації жінок-юристок України «ЮрФем». Львів, 2023. 115 с.
4. Гендерно обумовлене насильство в Україні в умовах війни: звіт за результатами оцінки. Лютий-квітень 2024. URL: https://www.divchata.org/uk/proekty/gbv_research_ua.html
5. Журавльова Л. Посттравматичний стресовий розлад у жінок, що пережили сексуальне насилля під час війни. *Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи*. Київ, Україна, 25 жовт. 2024. С. 99–101.
6. Зейналов А. О. Гендерно зумовлене сексуальне насильство під час міжнародного збройного конфлікту на території України: постановка проблеми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Т. 3. С. 55–60.
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Верховна Рада України. 06.10.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.
8. Марценюк Т. Годі терпіти: усе про гендерне насильство проти жінок. *Гендер в деталях*. 2018. URL: <https://genderindetail.org.ua/season->

topic/genderne-nasilstvo/godi-terpiti-use-pro-genderne-nasilstvo-proti-zhinok-134410.html

9. Мацейко Н. В. Гендерно-обумовлене насильство: сутнісні межі поняття. *У Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, Бердянськ, Україна, 22 квіт. 2021.* Бердянський державний педагогічний університет. С. 207–208.
10. Мобілізація зусиль громади щодо ідентифікації та реагування на випадки гендерно зумовленого насильства, з особливою увагою до домашнього насильства під час війни. Практичний посібник для тренерів і тренерок. /Авт. кол. Андрєєнкова В. Л. та ін. Київ, 2023. 116 с.
11. Невидимий батальйон 3.0. Сексуальні домагання у військовій сфері в Україні. Соціологічне дослідження. 2021. 200 с
12. Ніколаєнко А. ГО «Дівчата» спільно з World Vision провели дослідження гендерно зумовленого насильства в умовах війни в Україні. *Womo.ua*. 11.10.2024. URL: <https://womo.ua/go-divchata-spilno-z-world-vision-proveli-doslidzhennya-genderno-zumovlenogo-nasilstva-v-umovah-viyni-v-ukrayini/>
13. Основні положення Женевських Конвенцій та додаткових протоколів до них. *Міжнародний Комітет Червоного Хреста*. Київ, 2023. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2023/11/0365_154-ebook.pdf
14. Рівність заради демократії: інформаційний бюлетень з актуальних питань гендерних перетворень в Україні / [упоряд. текстів С. Губін]. — К.: Програма розвитку ООН в Україні, 2006. URL: http://gender.org.ua/images/lib/rivnist_zarady_demokratii.pdf

15. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: правове регулювання та практика. URL: <https://jurfemosvita.com/wp-content/uploads/2023/06/%D0%A1%D0%9D%D0%9F%D0%9A.pdf>
16. Сексуальне та гендерно-зумовлене насильство під час збройного конфлікту. *OSCE. Publications.* 19.08.2022. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/8/535677.pdf>
17. Скиба Е. К. Проблеми відтворення гендерного насильства. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття, Одеса, Україна, Видавничий дім «Гельветика», 2022. Ч. 1. С. 193-195.
18. Словник Європейського інституту з гендерної рівності. Пер. М. Бабак, О. Давліканової, М. Дмитрієвої, М. Козир, Л. Компанцевої, К. Левченко, М. Скорик, О. Суислової. Київ : «Вістка», 2021. 170 с.
19. Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році URL: https://uba.ua/documents/1PR/PR%20%26%20Communications%202023/Звіт_09_09_2024_fin.pdf
20. Agnew R. Foundation for a General Strain Theory of Crime and Delinquency. *Criminology.* 1992. Vol. 30, num. 1. pp. 47–87.
21. Baaz M. E., Stern M. *Sexual Violence as a Weapon of War? Perceptions, Prescriptions, Problems in the Congo and Beyond.* Zed Books, 2013.
22. Bryant RA. Post-traumatic stress disorder: a state-of-the-art review of evidence and challenges. *World Psychiatry* 18(3). 2019. P. 259-269.
23. Campbell R, Raja S. Secondary victimization of rape victims: insights from mental health professionals who treat survivors of violence. *Violence and Victims.* 1999. 14(3). P.261-75.

24. DuMonthier A., Dusenbery M. Intersections of Domestic Violence and Economic Security. IWPR. 19.10.2016. URL: <https://iwpr.org/intersections-of-domestic-violence-and-economic-security/>.
25. Gebhardt M. Als die Soldaten kamen: Die Vergewaltigung deutscher Frauen am Ende des Zweiten Weltkriegs. Deutsche Verlags-Anstalt, 2015. 372 p.
26. Herman J. L. Trauma and recovery: The aftermath of violence—from domestic abuse to political terror. Basic Books, 1997. 304 p.
27. Iovcheva A., Reichardt D. Democratic Values In Times Of War: The Case Of Ukraine. Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI. 2023. P. 48–60.
28. Lives blown apart Crimes against women in times of conflict. Amnesty International. 08.12.2004. URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/act77/075/2004/en/>
29. Murray S. M., Stigma Among Survivors of Sexual Violence in Congo: Scale Development and Psychometrics. Journal of Interpersonal Violence 33(3). 2015. P. 491–514.
30. New OSCE-led survey reveals violence against women in South-Eastern and Eastern Europe. OSCE. News and press-releases. 06.03.2019. URL: <https://www.osce.org/secretary-general/413423>
31. Price J. M. Structural Violence: Hidden Brutality in the Lives of Women. State university of New York, 2012.
32. United Nations. United Nations Security Council Resolution 1325 on Women, Peace and Security. 2000.
33. Schneider D., Harknett K., Mclanahan S. Intimate Partner Violence in the Great Recession. Demography 53(2). 2016. P. 471-505
34. Singh N. S., Bogdanov, S., Doty, B., Haroz, E., Girnyk, A., Chernobrovkina, V., Murray, L. K., Bass, J. K., & Bolton, P. A. Experiences of mental health and functioning among conflict-affected populations: A qualitative study with

- military veterans and displaced persons in Ukraine. *American Journal of Orthopsychiatry* 91(4). 2021. P. 499–513.
35. Steel Z, Chey T, Silove D, Marnane C, Bryant RA, van Ommeren M. Association of Torture and Other Potentially Traumatic Events With Mental Health Outcomes Among Populations Exposed to Mass Conflict and Displacement: A Systematic Review and Meta-analysis. *JAMA*. 2009. 302(5). P.537–549.
 36. Timmer A., Iesue L. The impact of trauma on mental health and violence in Ukraine. *Ukrainian society* 3(86). 2023. P. 55–65.
 37. UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW), CEDAW General Recommendation No. 19: Violence against women, 1992, URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/cedaw/1992/en/96542>
 38. What is gender-based violence? European commission. 2024. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-based-violence/what-gender-based-violence_en
 39. Yoshiaki Y. *Comfort Women: Sexual Slavery in the Japanese Military During World War II*. Columbia University Press, 2002. 262 p.

Додатки

Додаток 1. Гайд глибинного інтерв'ю

Вступ

Доброго дня. Дякую, що погодилися на інтерв'ю. Мене звуть Коток Олександра, я студентка четвертого курсу факультету соціології і я проводжу дослідження на тему «Вплив війни на гендерно зумовлене насильство щодо жінок в Україні» в межах своєї дипломної роботи. Всі дані, зібрані в ході дослідження є конфіденційними. Чи даєте ви згоду на аудіозапис?

Блок 1. Досвід експерта / експертки

1. Розкажіть, будь ласка, про вашу професійну діяльність: де ви працюєте, яку саме підтримку надаєте жінкам?

Блок 2. Види та динаміка насильства

2. З якими видами насильства щодо жінок ви стикалися найбільше протягом своєї кар'єри?
3. На вашу думку, які типи насильства (фізичне, психологічне, сексуальне, економічне) стали більш або менш поширеними з початку війни?
4. Чи з'явилися нові форми або контексти насильства, пов'язані з воєнним станом? (наприклад, насильство з боку військових, волонтерів, переселенців, у зоні бойових дій)

Блок 3. Звернення по допомогу

5. Чи зросла або зменшилася кількість звернень за підтримкою?
6. На вашу думку, з чим це пов'язано більше — із змінами в суспільстві, впливом війни, чи з тим, що більше людей дізналося про вашу організацію?
7. Чи змінилися бар'єри до звернення по допомогу (страх, сором, залежність, нестача інформації)?

8. Як війна вплинула на можливості жінок звертатися по допомогу? (наприклад, немає транспорту, зруйновані дороги, евакуація тощо)

Блок 4. Система підтримки та доступність послуг

9. Чи змінилася доступність кризових центрів, шелтерів, гарячих ліній у вашому регіоні чи в Україні загалом?

10. Які труднощі у роботі з постраждалими з'явилися після початку війни?

Блок 5. Досвід жінок і наративи

11. Як жінки зазвичай описують свій досвід? Яку роль у цьому описі відіграє контекст війни? Як вони зазвичай пояснюють поведінку аб'юзера — виправдовують, звинувачують, пов'язують з війною, травмою, алкоголем тощо?

Блок 6. Потреби та пріоритети допомоги

12. Які форми допомоги є найбільш затребуваними зараз? (психологічна, юридична, гуманітарна, житлова тощо)

Заключне

13. Чи є щось важливе, про що я не спитала, але ви хотіли б сказати?

Додаток 2. Транскрипт глибинного інтерв'ю

Інтерв'юерка: Так, тоді давайте почнемо з вашого досвіду. Розкажіть, будь ласка, про вашу професійну діяльність. Де ви працюєте? Яку саму підтримку надаєте жінкам? Чим займаєтесь?

Експертка: Я є лідеркою напряму з економічно посиленій жінок в платформі з розвитку кар'єри Harry Monday. Саме в такому напрямі з соціальних проєктів. В мене досвід роботи з саме соціальними проєктами вже п'ятий рік пішов.

За цей час я понад 20 проєктів реалізувала і працювала з дуже різними групами українців – і з ВПО, і з ветеранамий ветеранками, з підлітками, з молоддю, з жінками з дуже різних вразливих груп, в тому числі мультівразливих, коли вони одночасно до кількох груп вразливих належать. Ми вже зараз з командою 4 роки втілюємо ініціативу Women for the Future, або Жінки для майбутнього. Ми її почали робити в травні 2022 року.

До мене ця ініціатива перейшла в грудні 2022 року, тобто майже через пів року від моменту реалізації. Ми її почали робити спільно з ООН-жінки для того, щоб підтримати українок, які або втратили роботу, або втратили джерела доходу, або і те, і те, після початку повномасштабної війни. І в нас основна мета – це надати їм підтримку, економічно посилити, дати їм можливість бути фінансово незалежними, професійно реалізовуватися, зростати, знаходити нову роботу: або бути самозанятими особами, або розпочинати власний бізнес.

Власний бізнес – це не прям супер наша експертиза, але і такі жінки теж до нас звертаються і отримують користь від участі в проєкті. Ми за цей час підтримали понад 75 тисяч жінок, які завдяки співпраці з нами знайшли нову роботу, перекваліфікувалися, знайшли роботу після того, як отримали нову професію, зрозуміли, що їм взагалі робити далі. Це один з найчастіших

запитів, з яким до нас приходять, це в цілому зрозуміти, як рухатись далі, особливо, якщо жінка була в складних життєвих обставинах, якщо вона мала якусь велику перерву в кар'єрі, або після декрету, або після того, як доглядала за хворим родичами, або сама мала якусь хворобу, через яку не могла працювати, або просто хочеться їм змінити життя і перейти, наприклад, з якоїсь роботи більш фізичної на віддалену роботу, більш інтелектуальну.

Ось, тому це зараз останній рік, це мій основний фокус, уваги, це, власне, розвиток цієї ініціативи, роботи саме з жінками. У нас зараз на проєкті є і менторська програма, і курс ми запустили, і подкаст, і ці всі продукти вирішують різні запити жінок. Різні продукти мають, знаєте, різну специфіку аудиторії, тобто в нас там менторська програма – це такий досить вузький продукт, і в нас там в пріоритеті жінки з вразливих груп населення, з різних, але нам важливо, щоб в них була ось ця приналежність, бо це ті, хто не може, наприклад, піти на якісь платні послуги подібні.

Курс і подкаст, вони на широку аудиторію, там вже немає такої різниці, чи жінка з вразливих груп населення, чи ні. І в нас, в тому числі, є жінки, які постраждали від різних видів насильства. Ми, звісно, про це питання якимось не розпитуємо ніде, бо це не етично, але є жінки, які, наприклад, розлучилися з чоловіками, яким чоловіки забороняли вести будь-яку професійну діяльність, самостійно заробляти.

Таких жінок раніше було більше, бо це були ті, хто за кордон виїхав. Зараз про них не скажу, бо в нас в фокусі уваги жінки, які в Україні, а не ті, хто за кордоном. Ми там з ними суперблизько не співпрацюємо, і вони до нас почали рідше звертатися.

Але такі випадки є, просто жінки часто про них трохи соромляться говорити. Я думаю, що ви теж з таким стикалися. Тому ось так.

І, можливо, у вас є якісь уточнення, або можете в нас координувати, якщо я десь не туди пішла вже.

Інтерв'юерка: Звісно, я буду по ходу продовжувати з тими запитаннями, які мені потрібні. Я так розумію, що на запитання, з якими саме видами насильства ви стикалися, ви мені не дуже можете глибоко відповісти, тому що це не зовсім ваша експертиза. Але, можливо, ви можете сказати, які нові контексти з'явилися у вразливості жінок, в першу чергу пов'язані з насильством, але також, можливо, просто в якісь такі кризові ситуації саме у зв'язку з певномасштабним вторгненням.

Експертка: Так, я вам не скажу, яке точно буде насильство, бо до нас навіть іноді інші організації перенаправляють жінок, і вони нам теж не кажуть. Вони нам просто кажуть, що ця жінка постраждала від насильства, але ми, наприклад, не знаємо, і в них не уточнюємо, чи йдеться про сексуальне насильство, чи якесь психологічне, чи економічне, чи ще якесь.

Бо для нас це не суперважливо, для нас важливо, щоб в жінки був запит, який ми можемо покрити своєю експертизою і допомогти їй. Тому ми тут не випитуємо їх сильно. Стосовно того, як змінився контекст, скажу вам, що поки що мені здається, порівняно, наприклад, з 2023 роком, ті жінки, які саме до нас вертаються і приходять конкретно на цей проєкт, то зазвичай там не так багато зустрічається причина, чому жінка, наприклад, хоче отримати допомогу, де щоб вона, не знаю, чоловік забороняв їй працювати, а швидше зараз в неї такі обставини, що їй треба працювати, і треба мати якийсь дохід, або вона втікла від чоловіка, пішла від чоловіка, зараз вони більше зустрічаються.

Але тут може бути дві причини. Або таких ситуацій стало менше, що мені дуже не віриться, або просто жінки, знаєте, іноді не знають, що це важливий контекст, що цим варто ділитися, або вони не хочуть цим ділитися, або це

для них така дуже болюча особиста тема. Тому до нас більше приходять з інших причин, трошки інша, можливо, аудиторія, тому тут вам сильно глибоко не підкажу, бо не вивчала додатково це питання.

Інтерв'юерка: А загалом кількість звернень до вас, динаміка протягом останніх пари років, можете, будь ласка, описати, чи зросла кількість звернень, чи навпаки, можливо, зменшилася?

Експертка: Кількість звернень зросла, але тут знову ж таки може бути, знаєте, що проєкт тут чотири роки, і він все таки трохи розкручується і публічно з'являється частіше, і просто, можливо, про нас більше людей дізнається, тому в нас там більше заявок, бо в нас навіть менторська програма, вона йде у нас у форматі чотирьох хвиль протягом року. От ми зараз вже адаптуємо, обготуємо учасниць до участі в третій хвилі, і в нас з кожною хвилею кількість заявок збільшується, але при цьому кількість місць і кількість жінок, яких ми можемо відібрати, вона не змінюється. В нас було на початку 400 заявок на одну хвилю, а ми можемо взяти десь 100-120 жінок, а на останню було вже 700.

І ми очікуємо, що на останню четверту хвилю, взагалі, їх може бути біля тисячі, і це теж нам дозволить подивитися на запити, як ми можемо з цим рухатись далі. Є запити теж і на проходження курсів, тому що це більше такий самостійний формат, бо менторство – це все-таки в тебе інтенсивна залученість, тобі в конкретному діапазоні часу потрібно працювати з менторкою, щось робити, не просто слухати, а щось робити і міняти. І до такого формату не всі жінки готові, але все одно кількість заявок велика.

Навіть коли жінка в дуже таких, знаєте, кризових обставинах, яка, насправді, може і не дуже має наразі можливості і ситуацію для того, щоб після програми піти, наприклад, працювати, бо в неї п'ятеро дітей, їх нема куди діти, і вона ще хоче працювати, і ще й там фултайм, і, ну, це поки дуже

складна ситуація, і може бути дуже складно знайти роботу в таких умовах. Є частина жінок, які, наприклад, не готові в такий формат індивідуальної інтенсивної роботи, от ми, власне, для них створили курс. Там записані лекції, ти собі дивишся своїми темпі, ти сама плануєш діяльність після того, як ти переглянув конкретні лекції.

В тебе є онлайн-зустрічі з лекторками, ти собі можеш прийти, задати питання. Питань немає, тоді можна не приходити. На такий теж продукт є запит, тому що, ну, не в усіх є ресурс, знову ж таки, на інтенсивну роботу і на якісь зміни тут і зараз.

Комусь треба трошки визріти, набратися моральних ресурсів для цього. Є великий запит ще, окрім якихось змін, на просто, знаєте, надихнутися, почути про досвід інших жінок. От для цього ми створили подкаст.

Ми там з експертками з різних сфер говоримо про їхні професійні трансформації. І тут через розмови ми ніби не даємо якихось конкретних порад, конкретних рекомендацій, чітких кроків. Але через розмови кожна жінка щось для себе цікаве знаходить, якусь думку, за яку вона зачепляється, щоб рухатися далі в своєму розвитку і в економічному посиленні.

Бо є жінки, які навіть до курсу не готові. Знаєте, їм просто треба трохи когось послухати, оце трохи надихнутися, отримати чарівний пендель, і вони можуть самі далі рухатись або потрошку до того визрівати. Тому в цілому кількість запитів зростає, вона на різні продукти виросла.

Можливо, це і через те, що кількість можливостей трохи скоротилася, коли закрилося фінансування від USAID, які багато підтримували проєктів для жінок, для жінок-підприємць, для психологічної підтримки і так далі. Тому таке є. До речі, ще великий запит на психологічну підтримку. Ми цього не покриваємо.

Але це теж те, що є. І це зазвичай те, що жінка не дозволяє рухатися далі в економічне посилення, коли в них дуже багато якихось цих стереотипів, самосаботажу, самознецінення, якогось невпевненості в собі або там, не знаю, нерозуміння, як себе взагалі мене чарити, як людину. Ми там трошечки це з іншого боку намагалися покрити і їм допомогти в цьому, але не таке теж є запит.

Інтерв'юерка: Це дуже цікавий підхід насправді. Ви вже трішки поговорили про бар'єри, чому люди можуть не звертатися за допомогою або чому їм важливо, наприклад, той продукт, а не інакший. Чи могли би ви трішки розказати, будь ласка, про те, як ці бар'єри змінюються під час війни? Як на них впливають різні моменти? Не знаю, можливо, коли активізувалася мобілізація і чоловіки почали більше йти на війну, жінкам потрібно працювати, або, як ви сказали, закриття програм USAID, які були такі поворотні моменти, можливо, зміни ключові, які ви помітили?

Експертка: З останнього це справді про USAID, тому що в нас на менторську програму зараз доволі багато прийшло жінок, які працювали в різних проєктах USAID або в команді USAID, і вони різко втратили роботу, неочікувано, звісно, не були до того готові. І тут ще такий момент, що після зарплат в USAID, ти що спробував знайти такі зарплати поза USAID, таких зарплат дуже мало, де зустрічаються, особливо в локальних організаціях.

Тому теж вони до нас прийшли, ми їх, звісно, відібрали, бо це, знову ж таки, теж жінки-представниці різних росливих груп населення і дуже мотивовані і професійні. Про мобілізацію чоловіків так, але це не можу сказати, що це прямо якось щось змінювалося, це причина, яка з нами з лютого 2022 року, вона постійно, це справді такий постійний, не знаю, чи негативний, чи позитивний мотиватор жінок, але це те, що є для них двигуном рухатися далі, бо в нас на проєкті є жінки, які, наприклад, 10 років не працювали, 5 років

взагалі не працювали, або через декрет, тому що чоловік створював такі обставини, в яких вони могли не працювати, а він міг бути основним годувальником в родині. А тут чоловік пішов служити, або, наприклад, чоловік, навпаки, вже відслужив і він демобілізований, тому що в нього інвалідність, і тобі в тому і в тому випадку треба все одно бути цією фінансовою опорою, або є жінки, в яких діти пішли служити, для них це теж така сильна мотивація, щоб їх теж підтримувати, бо вони розуміють, що та, там є зарплата в них і так далі, але досить часто потрібно щось докупляти, якимось теж фінансово допомагати їм і собі фінансово допомагати.

Тому це справді такий великий мотиватор, але все одно іноді жінці треба, знаєте, пройти через ці етапи усвідомлення, що так, як раніше, вже не буде, треба переналаштовуватись, і вони тоді в такому випадку до нас приходять часто доволі розгублені. Якраз та категорія жінок, які приходять за тим, щоб зрозуміти, а що взагалі зараз відбувається на ринку праці або в цілому в економіці, а які місця вони можуть тут зайняти, а що взагалі вони вміють робити, можуть робити, що вони хочуть робити. І ми в такому випадку часто їх направляємо, бо в нас серед менторів дуже різні експертки.

Ми в такому випадку намагаємося їх поєднати з коучинями, тому що оці такі глибинні запити, це більше про коучинг, аніж про таке класичне менторство. І для них основний результат – це те, що вони виходять з розумінням, що їм робити далі, які кроки в них далі будуть, яку роботу шукати, де її можна шукати, як до цього підготуватися. Тому те, що змінилося.

І таким жінкам може бути доволі також складно брати участь у програмі, особливо, якщо це менторство, консультація, щось, де від тебе вимагаються конкретні дії, після того, як ти поговорила з експерткою, тому що на це треба ресурс, тому що треба це усвідомити, піти зробити, не давати собі у цього багато простору для якогось саботажу. І вони можуть іноді навіть зливатись,

тобто вони можуть завершувати участь у програмі достроково, бо вони такі: «Ну, я не вивожу. Я не думала, що мені буде так складно з цим порозумітися». Ну, а ти що? Ти не заставиш людини, це дорослі жінки, є рішення за ними. Ось. До речі, щось цікаве, що ветеранок у нас поки що доволі мало на різних проєктах. І на цьому, і на інших. Прямо жінок ветеранок якось небагато. Можливо, тому що їм не треба наразі така допомога, вони можуть самі впоратися з такимись професійними викликами після повернення до цивільного життя. Або вони вибирають якусь іншу кар'єру в військовій справі, там вже не як військові, а щось інакше.

Інтерв'юерка: Так, в моїй голові ветеранки – це теж такі люди, які дуже проактивні, їм не потрібно додатково їх штовхати.

Експертка: Бо з чоловіками ветеранами трошки по-іншому, а з жінками, воно від гендеру трошки залежить. Це так, теж мої спостереження більше.

Інтерв'юерка: Розкажіть, будь ласка, мені цікаво почути, як воно відрізняється тут.

Експертка: У мене є відчуття, що жінки ветеранки військові, вони більш самостійні і якось швидше адаптуються потім до цивільного життя. Можливо, тому що вони звикли поєднувати і в цивільному житті, і до служби, і під час служби дуже багато різних соціальних ролей. І для них це щось таке, ну, дуже звичне. І плюс, або це мій досвід спілкування з такими жінками. Вони зазвичай доволі впевнені в собі, вони чітко розуміють, що вони хочуть, як вони хочуть, як це досягнути. І вони просто пруть до цього різними способами. З чоловіками трошки інакше. Вони зазвичай більш розгублені і вони якось довше адаптуються потім до цивільного життя. Більше якось приходять в себе після служби. Намагаються, от в них теж може тривати доволі довго цей період, коли вони намагаються переосмислити, що їм робити далі, як їм працювати, ким. Чи вони хочуть

бізнес робити, чи хочуть назад на роботу повертатись, чи шукати щось нове, чи перекваліфікуватися. Тому це такі поки були та спостереження, що жінки або вони швидше адаптуються, або вони просто обирають інші позиції у військовій справі, щоб там лишатись. Наприклад, з якоїсь бойової ролі переходять в ролі медиків, парамедиків або щось таке.

Інтерв'юерка: Зрозуміло. Розкажіть, будь ласка, про вашу співпрацю. Чи співпрацюєте ви з якимись, можливо, державними установами, міжнародними організаціями, іншими організаціями загалом в Україні, які надають якусь допомогу?

Експертка: В нас основний партнер урядовий – це офіс віце-прем'єр-міністра з питань європейської євро-зантичної інтеграції. Це конкретно на цьому управці для жінок. Вони зазвичай просто для нас є таким інформаційним партнером. Вони поширюють інформацію про якісь активності, до яких можуть долучитися жінки, у себе на сторінках. Крім того, в нас якийсь період було Міністерство економіки як партнер. Це був більший формат такої інформаційної співпраці. І ми до них іноді зверталися з якимись новими дослідженнями, для того, щоб теж розуміти на такому національному рівні, з якими викликами стикаються жінки з різних вирослих груп. І не тільки в роботі, але і загалом в житті. Тому що, все одно, якби мене казали, що треба відділяти робоче від особистого, воно дуже пов'язане і має вплив одне на одне. Не знаю, будувати кар'єру, коли в тебе двоє дітей і коли в тебе немає дітей, це все таки доволі різні речі. Тому ми на це теж звертаємо увагу.

Більше з таких урядових партнерів немає нікого. Бо це така доволі складна історія, бо вони погоджуються на співпрацю, лише якщо вони будуть як офіційний партнер. А тут знаєте теж, деякі урядові органи не хочуть бути поруч як в одному проєкті.

Вони хочуть, щоб був хтось один. Тому так, маємо з цим миритися і приймати ці правила.

Інтерв'юерка: В мене швиденьке запитання про уряд, державу. Вони взагалі нормально реагують на ваші запити? Достатньо надають допомоги? Немає проблем з їхньою залученістю?

Експертка: Поки не було, але я підозрюю, що знову ж таки можливо, тому що в нас доволі добре налагоджені відносини і вони просто знають, що ми нормальна організація, яка гарно і якісно робить свою роботу і нас не соромно підтримати, бо ми реально щось хороше і гарне зробимо. Але подивимося, як буде далі, тому що ми зараз готуємо соціальну рекламу зовнішню і там нам треба теж буде йти, ми будемо пробувати йти в Мінсосполітики, Міністерство інформаційної політики та культури і інші, і в різні органи місцеві, місцевої влади теж. Ми в очікуванні, що це буде нелегко, бо коли в тебе вже налагоджена співпраця, це одне, а от її налагодити, це дуже такий складний квест, тому будемо теж дивитися, як воно піде.

Стосовно міжнародних інших організацій, то якщо говорити поза проектом, конкретно цим «жіночим», то ми багато з якими організаціями співпрацювали, це і різні агенції ООН, і зараз у нас проєкт є з MOM, і з Міжнародним фондом відродження, і ми багато з USAID працювали з різними їхніми програмами, і по ветеранських програмах, і по роботі з молоддю, і в нас були проєкти з House of Europe, тобто з різними-різними організаціями. А якщо казати ще про такі локальні українські, наприклад, організації про співпрацю, тут теж є, але відверто в нас тут є оцей конкуруючий момент, що організації, навіть якщо вони жіночі, тобто вони працюють конкретно з жінками, навіть якщо в них немає таких програм, які робимо ми, тобто які стосуються хоч якось працевлаштування чи

професійного розвитку жінок, вони не те, щоб дуже сильно хотіли, наприклад, поширювати наші якісь анонси можливостей про курс чи про менторство. Це теж цікавий момент, тому що ми розуміємо, що ми зі свого боку теж, там, не поширюємо особливо якісь можливості, конкуруючі для нас від інших організацій, але ми там залюбки поширюємо те, що може посилити наших учасниць якісь програми психологічної підтримки, тобто те, що ми не покриваємо, якась юридична підтримка або якісь ретрити для партнерів військових і ветеранів, або щось таке, або якісь профільні курси від організації, які ми, наприклад, не робимо і не плануємо робити, але ми знаємо, що це буде корисно жінкам, бо це можна нові навички, нову професію опанувати. Тому з іншими організаціями пробуємо налагодити співпрацю теж, щоб вона така була взаємовигідна, але тут теж і нюанс в тому, що вони не завжди хочуть, бо вони в нас бачать конкурентів іноді, вони не хочуть, точніше не те, що не хочуть, а вони можуть взагалі не побачити нашого запиту, бо дуже маленькі команди, дуже обмежені ресурси, дуже, можливо, багато запитів до них приходять, і в них просто немає, знаєте, рук розгрібати всі ті листи і повідомлення в соцмережах з пропозиціями співпраці. Або є проекти, які закрилися. В нас були такі партнери, які в Харкові і в Запоріжжі проводили прям офлайн психологічні групи для чинок, це було, звісно, в підвалах, десь в підвальних приміщеннях, і вони були просто прекрасні, і нам було дуже сумно, коли їм теж закрили фінансування, і вони більше не могли продовжувати діяльність.

Тому це також одна з причин, яка зараз поставила на паузу ті співпраці, які були, а зараз вони на паузі, невідомо доколи.

Інтерв'юерка: Вам успіхів налагоджування контактів з іншими організаціями. Скажіть, будь ласка, а якої допомоги зовні, або яких кадрів, наприклад, вашої організації не вистачає, або хотілося б більше, або вони

настільки корисні, що вони найпотрібніші. Яка допомога професійна зараз найважливіша?

Експертка: Саме нам, як організації, правильно?

Інтерв'юерка: Так, з вашої точки зору вам, як організації, для того, щоб допомогти жінкам?

Експертка: Одна з речей – це розуміння загалом. Це проблема, про яку точно я вже чотири роки чую і говорю. Це на різних конференціях, круглих столах і так далі. Якогось, не те, що каталогу, але, може, і каталогу, де були зібрані різні успішні і не дуже практики, різних ініціатив, які робили інші організації, або розуміння в тому, що робить, як ми можемо посилити одне одного, як ми можемо об'єднати, чи взаємо доповнити. Бо є багато програм, які дублюються. Окей, якщо це якісь маленькі локальні програми, але ми там з командою бачили, що, на жаль, один донор може іноді підтримати три абсолютно схожі між собою проекти з однаковими цілями. Тобто вони дуже схожі. В нас була така ситуація. І вона, знаєте, нікому не йде в плюс, тому що всі якось перетягують одіялко один на одного. І люди теж зовні не розуміють, яка є різниця між цими програмами. І вони або подаються всюди, або нікуди, або, коротше, запутуються. І вона якось теж нікому не дає нормально фактивно працювати.

Друга штука, це в нас теж виклик, як, мабуть, і в будь-яких громадських організацій, це фінансування. Тому що багато організацій хочуть, щоб, не знаю, безкоштовно ми працювали. Ну, вибачте, в нас експертиза і досвід, вона не може бути безкоштовною. Якщо ми хочемо зберігати якість послуг, які ми надаємо, та ефективність, то це не може бути безкоштовною. Це повинно оплачуватись і оплачуватись нормально, а не найнижчими рейтами, які можуть бути. Тому це теж такий виклик, особливо зараз, коли знову ж таки USAID, це був найбільший донор, який найбільше фінансував різні

програми і проекти. Європейські донори, на жаль, не мають таких потужностей і таких спроможностей. Тому це і для нас виклик зараз, і ми знаємо, що для міжнародних організацій, які теж підтримують локальні організації, для них теж виклик – це домовлятися, знаходити нові ресурси і можливість особливо підтримувати проекти, організації, які є ефективними і надають якісну підтримку. Іноді не вистачає загального розуміння якихось викликів, проблем жінок, особливо якщо ми говоримо не якісь загальні, там... не знаю, не загальні речі, а от якийсь поділ по різних вразливим групам. От ми готуємо зараз цю зовнішню рекламу, знову ж таки, і нам якимось чином треба обрати п'ять місць, де вона буде розміщуватись. А ми ж не будемо рандомно це робити. І ми розуміємо, що нам би мати аналітику от по таким, таким і таким критеріям, щоб ми могли вирішити, подивитися, прийняти ці рішення. От цієї аналітики дещо не вистачає. Щоб її якось нормально зібрати і показати. Щоб можна було цим керуватися далі. От, тому це одна з причин, чому в нас на проєкті доволі такі об'ємні анкети реєстраційні. Бо даних немає звідки брати, то ми будемо самі брати ці дані зі своєї аудиторії. І в нас анкети реєстраційні це наше величезне джерело розуміння, які в жінок виклики – професійні і особисті, які накладаються на професійні. Що вони взагалі хочуть, яка підтримка в якому напрямку їм потрібна. В кінці програми ми розуміємо, з якими результатами вони виходять. Бо іноді жінки приходять з одним запитом, а в процесі він трансформується взагалі в інший. Тому ми і на вході, й на виході збираємо, щоб подивитися, з чим жінка по факту працювала і яка саме підтримка їй надавалась. Ось, тому десь так. І було би класно, звісно, співпрацювати з організаціями, які не дублюють, наприклад, нашу діяльність, а якраз таки можуть посилювати. Це теж якісь організації, які психологічну підтримку надають, або... про кого ми ще думали... Або мають велику експертизу в роботі з дуже вузькими аудиторіями. Тобто вони теж,

наприклад, можуть допомогти – ми можемо спільну якусь програму з працевлаштування чи професійного розвитку зробити для конкретної аудиторії жінок, враховуючи їхній контекст. Ми з так Ветеран Хабом, наприклад, в 23му році робили курси для роботодавців про те, як працювати з ветеранами і ветеранками, коли вони повертаються до цивільного життя. Ну, в нас типу є якась в цьому експертиза, але ну, Ветеран Хаб вже стільки років з цим працює. Ми там наклали свою експертизу в працевлаштуванні і професійному розвитку на те, що вони знають про ветеранів і ветеранок і про цю саме кар'єрну частину їхнього повернення. І в нас вийшов дуже класний продукт, який досі роботодавці дивляться, користуються ним. ОТ іноді хочеться такого побільше. Але, при тому, співпрацювати і з професійними організаціями, а не, знаєте, ми домовились, а люди там то пропали, то не виконали зобов'язань. На жаль, такий досвід теж був і він трошки відвертає від бажання потім з кимось партнеритись. Бо доводиться не 50/50 вкладатись, а там 80/20. І це якась не дуже приємна співпраця виходить.

Інтерв'юерка: Та, розумію. В принципі, в мене останнє таке змістовне запитання. Ви якраз згадали про анкети, які вам допомагають краще зрозуміти виклики жінок. Також, можливо, якщо у вас є напряду контакт більш такий особистий, я би хотіла вас спитати про якісь... Про особистий підхід жінок, як вони описують ці виклики, свої проблеми, як вони говорять про загалом ситуацію. Що їх хвилює. Ось такі аспекти більш особистого підходу жінок.

Експертка: Насправді, описують дуже по-різному. Є жінки, які буквально в анкетах пишуть два слова. Ну, якби, ми вказали, наприклад там на менторській програмі, що це активність, де є конкурсний відбір. І, ну, якщо ви розумієте, що таке конкурсний відбір, то ми не візьмем людину, яка у відповідь на запитання «Розкажіть, які у вас зараз є професійні виклики, з

якими ви стикаєтесь», написала нам два слова. Бо нам треба розуміти що там як і чи зможемо ми допомогти, чи може це запит не до нас, або в нас немає експерток, які можуть в цьому допомогти. Є жінки, які доволі детально розписують і оце прям ми їм вдячні. Наприклад, що в неї там троє дітей і вона після кожного йшла в новий декрет. І от вона на 10 років засіла вдома. І вона відчуває себе, вибачте, тупою, дурною, що вона нічого не знає, нічого не вміє. А тут ще на ринку праці, такі погані зарплати і умови і незрозуміло, на кого взагалі є запит з фахівців і не зрозуміло, що робити – чи то йти в бізнес, чи в найм повертатися чи ще щось. Може нічого не робити, краще там соціальну допомогу отримувати. От вони отак описують. Хтось описує, наприклад, що «В мене чоловік зараз проходить реабілітацію, це дуже дорого, я не можу через це повернутись на попередню роботу» – бо це була офісна робота або там якась фізична праця. Треба щось віддалено, щоб могли і чоловіка доглядати і могли проходити з ним курс реабілітації, возити в лікарню, але при тому заробляти і мати якийсь стабільний дохід. Ось, тому так, описують по-різному, але іноді є прям дуже сильні такі прямо «крики душі», коли людина дуже емоційно описує. Такі анкети складно читати, особливо коли їх там з 700 штук 100, тобі треба це все перечитати що б прийняти рішення, брати людину, чи ні. Скажу чесно, коли ми бачимо дуже сильний «крик душі», то ми таких жінок стараємось не брати, а переводити на якийсь інші активності, бо ми розуміємо, що тут, швидше за все, спочатку треба психологічна підтримка. Ми таку не надаємо, а без цього людина не візьме для себе користь з програми, бо в неї буде багато цього супротиву, тут треба готовність до змін, якась відкритість і трошки ширший кругозір, ніж коли людина в сильному стресі і бачить лише один вихід із ситуації. Тому ось так.

Інтерв'юерка: Чудово, можливо є ще щось, що ми не згадали, не проговорили, що вам хотілось би розповісти?

Експертка: Та ні мабуть. Тут ви керуєте процесом, краще знаєте, що спитати.

Інтерв'юерка: Гарзд. Тоді гарного вам дня. Дякую, що погодилися на інтерв'ю, до побачення.

Експертка: До побачення.